

Dvostruko posebna djeca - poznajemo li ih dovoljno?

Tomac, Vita

Undergraduate thesis / Završni rad

2022

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, Faculty of Teacher Education / Sveučilište u Rijeci, Učiteljski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:189:137166>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-05-19**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Teacher Education - FTERI Repository](#)

SVEUČILIŠTE U RIJECI
UČITELJSKI FAKULTET U
RIJECI

Vita Tomac

Dvostruko posebna djeca – poznajemo li ih dovoljno?

ZAVRŠNI RAD

Rijeka, 2022.

**SVEUČILIŠTE U RIJECI
UČITELJSKI FAKULTET
U RIJECI**

Prediplomski sveučilišni studij Rani i predškolski odgoj i obrazovanje

Dvostruko posebna djeca – poznajemo li ih dovoljno?

ZAVRŠNI RAD

Predmet: Poticanje darovitih

Mentor: dr.sc. Jasna Arrigoni, predavač

Studentica: Vita Tomac

Matični broj: 0299013641

U Rijeci, srpanj, 2022.

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

„Izjavljujem i svojim potpisom potvrđujem da sam završni rad izradila samostalno, uz preporuke i savjetovanje s mentoricom. U izradi rada pridržavala sam se Uputa za izradu završnog rada i poštivala odredbe Etičkog kodeksa za studente/studentice Sveučilišta u Rijeci o akademskom poštenju.“

Vlastoručni
potpis:

Tomac

ZAHVALA

Zahvaljujem se svojoj obitelji na bezuvjetnoj podršci i ljubavi uz koju sam završila još jedno bitno poglavlje u životu.

SAŽETAK

Darovitost ne čini samo jedan entitet već cijeli spektar. Darovitost se može očitovati u općoj intelektualnoj sposobnosti, u specifičnim akademskim sposobnostima, u kreativnom mišljenju, u sposobnostima vođenja, u umjetničkim i psihomotornim sposobnostima. Sam pojam darovitosti se vezuje uz jake i slabe strane te posebnu pozornost treba obratiti na djecu koja postižu visoka postignuća u području njihova interesa, djecu s problemima u ponašanju te na tihi i povučenu djecu. Dvostruko posebna djeca uz darovitost često imaju jednu ili više teškoća u razvoju kao što su poremećaji u učenju, ADHD i poremećaj iz spektra autizma. U radu će se pobliže razjasniti pojmovi darovitosti, poremećaja u učenju, ADHD/ADD-a i poremećaj autističnog spektra. Dvostruko posebna djeca često ostaju neprepoznata zbog kombinacije svog dara i teškoće te je proces identifikacije takvih pojedinaca složen. Nadalje, razjasnit će se njihove individualne socijalne, akademske i emocionalne potrebe te uloga i podrška odraslih u procesu njihova obrazovanja. Veliku važnost ima kvalitetna naobrazba odgojitelja, učitelja, roditelja, stručnih suradnika te svih koji imaju doticaj s djecom. Dvostruko posebna djeca mogu ostvariti velika postignuća ukoliko im se pruži adekvatna podrška i razumijevanje. Razjasniti će se karakteristike dvostruko posebne djece te sličnosti i razlike između darovitosti i pojedinih teškoća.

KLJUČNE RIJEČI: dvostruko posebna djeca, posebne potrebe, identifikacija, individualiziran program, podrška i izazovi u odgoju i obrazovanju

SUMMARY

Giftedness is not just one entity but the whole spectrum. Giftedness can be manifested in general intellectual ability, in specific academic abilities, in creative thinking, in leadership skills, in artistic and psychomotor abilities. The very notion of giftedness is related to strengths and weaknesses, and special attention should be paid to children who achieve high achievements in the field of their interests, children with behavioral problems and quiet and withdrawn children. Twice-exceptional children are gifted with one or more developmental disability such as ADHD/ADD, learning difficulties, or difficulties from the autism spectrum. In this undergraduate thesis, the concepts of giftedness, learning disorders, ADHD / ADD and autism spectrum disorder will be clarified. Twice exceptional children often go unrecognized because of a combination of their gift and difficulty, and the process of identifying such individuals is complex. Furthermore, it will be discussed their social, academic, and emotional needs. Of great importance is the quality education of educators, teachers, parents, professional associates, and all those who have contact with children. Twice-exceptional children can achieve great achievements if they are provided with adequate support and understanding. The characteristics of twice-exceptional children and the similarities and differences between giftedness and difficulties will be clarified.

KEY WORDS: twice-exceptional, special needs, identification, individualized program, support and challenges in education

1. UVOD	1
2. DEFINIRANJE POJMOVA	2
2.1 Darovita djeca	2
2.2 Djeca s teškoćama u razvoju - ADHD/ADD, poremećaj učenja, poremećaj iz spektra autizma	3
2.3 Sličnosti i razlike u ponašanju darovite i dvostruko posebne djece	5
2.4 Darovita djeca s teškoćama u razvoju – dvostruko posebna djeca.....	6
2.5 Darovito dijete s ADHD/ADD-om	7
2.5.1 Sličnosti i razlike između darovite djece i djece s ADD/ADHD-om.....	8
2.6 Darovito dijete s Aspergerovim sindromom	9
2.6.1 Sličnosti i razlike između darovitosti i aspergerova sindroma.....	10
2.7 Darovito dijete s poremećajem učenja	10
3. DVOSTRUKO POSEBNA DJECA	12
3.1 Identifikacija dvostruko posebne djece	12
3.2 Pogreške u identifikaciji dvostruko posebne djece	14
3.3 Karakteristike dvostruko posebne djece.....	15
3.4 Socijalne i akademske potrebe dvostruko posebne djece.....	16
4. IZAZOVI U ODGOJU I OBRAZOVANJU DVOSTRUKO POSEBNE DJECE.....	18
4.2 Važnost prostorno-materijalnog okruženja i okoline	19
4.3 Problemi s kojima se susreću dvostruko posebna djeca u odgojno-obrazovnim ustanovama.....	20
5. SPECIFIČNE ODGOJNE I OBRAZOVNE POTREBE DVOSTRUKO POSEBNE DJECE.....	22
5.1 Uloga roditelja.....	23
5.2 Uloga odgojitelja/učitelja	25
6. ULOGA I ODGOVORNOSTI ODGOJNO-OBRAZOVNE USTANOVE	27
6.1 Osoblje odgojno-obrazovne ustanove	27
7. NAČINI I STRATEGIJE UČENJA	29
6.1 Strategije u učenju dvostruko posebne djece	29
ZAKLJUČAK	32
LITERATURA.....	33

1. UVOD

Razlog odabira teme je nedovoljna istraženost teme dvostruke posebnosti. U praksi i u istraživačkim radovima u svijetu ova tema sve više zaokuplja pažnju dok je u Republici Hrvatskoj to tek na početku. Ovim radom se želi otvoriti rasprava na postojanje djece koja su istovremeno i potencijalno darovita i djeca s teškoćama u razvoju te ukazati na njihove specifične odgojne i obrazovne potrebe.

U radu je primarni fokus bio na teorijskom istraživanju činjenica o dvostruko iznimnoj djeci. U prvom djelu rada definiraju se ključni pojmovi koji su potrebni zbog razumijevanja teme rada. Ključni pojmovi odnose se na darovitost, teškoće u razvoju te kombinaciju dara i teškoće. U glavnom dijelu govori se o identifikaciji dvostruko posebnih pojedinaca, njihovim specifičnim socijalnim i akademskim potrebama, izazovima s kojima se susreću, ulozi odraslih te odgovornosti odgojno obrazovnih ustanova.

Cilj rada je bio pobliže istražiti karakteristike i potrebe dvostruko posebne djece te osvijestiti potrebu o kvalitetnoj edukaciji svakoga tko radi s djecom. Dvostruko posebna djeca mogu ostvariti svoj potencijal ukoliko im se pruži odgovarajuća podrška.

2. DEFINIRANJE POJMOVA

Tko su dvostruko posebna djeca – poznajemo li ih dovoljno? U ovom poglavlju razjasnit će se pojmovi kao što su darovitost, teškoća u razvoju te dvostruka posebnost. Važno je razlikovati darovitost od teškoće i obrnuto, ali i ne zanemariti darovitost ako dijete ima jednu ili više teškoća u razvoju i potencijalno je darovito. Postoje slični obrasci ponašanja kod darovite djece i djece s teškoćama u razvoju. U ovom poglavlju bit će objašnjene razlike i sličnosti između pojedinih vrsta teškoća i darovitosti te osobine dvostruke posebnosti. Premda postoji više kombinacija darovitosti s teškoćama, u literaturi su najčešće navedena darovita djeca s ADHD/ADD-om, darovita djeca s problemima u učenju te darovita djeca s poremećajem iz autističnog spektra.¹

2.1 Darovita djeca

„Darovitost je složena konstelacija ponašanja koja se mogu očitovati na razne načine.“ (Webb i sur, 2010, str. 37). Termin darovit označava djecu i odrasle koji pokazu posebna postignuća na jednom ili više sljedećih područja: u općoj intelektualnoj sposobnosti, u specifičnim akademskim sposobnostima, u kreativnom mišljenju, u sposobnostima vođenja, u umjetničkim i psihomotornim sposobnostima (Webb i sur., 2010). Darovitost sadrži veću raznolikost od teškoća u razvoju te darovitost nije samo jedan entitet već cijeli spektar. Djeca čiji je kvocijent inteligencije od 130 do 155 se svrstavaju u skupinu darovitih dok se djeca s kvocijentom inteligencije iznad 165 svrstavaju u skupinu iznimno darovitih (Gifted Traits and Characteristics)¹. Neki od najranijih znakova darovitosti su visoka razina aktivnosti, brzina učenja, izvanredno pamćenje, manja potreba za snom u dojenačkoj dobi i sl. (Chamberlin, Buchanan, Vercimak, 2007). Darovitost karakteriziraju brojne pozitivne osobine no postoje i neke koje im mogu otežati razvoj kao što su (prema Okviru za poticanje iskustava učenja i vrednovanja postignuća darovite djece i učenika, 2016) perfekcionizam, dojam lijenosti odnosno nemarnosti, tendencija kompliciranja, ispodprosječna postignuća u jednostavnim zadacima, izrazita potreba za samostalnom i usamljeničkom aktivnošću, otpor sudjelovanju u određenim aktivnostima, kompetitivnost, tendencija propitivanju nametnutog autoriteta. Također, neke od karakteristika darovite djece su emocionalna dubina i osjetljivost, jak osjećaj radoznalosti, oduševljenje jedinstvenim interesima, sposobnost shvaćanja gradiva starijih vršnjaka, kreativno rješavanje problema, zreo smisao za humor, maštovito izražavanje,

^[1] Preuzeto s: <https://www.davidsongifted.org/prospective-families/gifted-traits-and-characteristics/>

svjesnost globalnih problema te brzo upijanje informacija (Gifted Traits and Characteristics)². Winner (2005) pojam darovitost vidi kroz tri obilježja: prijevremena razvijenost, inzistiranje na vlastitom načinu rješavanja problema i kroz žar za svladavanjem različitih izazova. Prilikom promatranja djece, važno je obratiti pažnju na: djecu koja postižu visoka postignuća u području njihova interesa, djecu s problemima u ponašanju te na tihi i povučenu djecu. Nakon identifikacije važno je pružiti adekvatnu i kvalitetnu potporu koja se odražava na sve aspekte psiho-socijalnog funkcioniranja. Podrška u radu s darovitom djecom treba obuhvaćati: potporu u ostvarivanju kvalitetnih odnosa s vršnjacima, omogućavanje kontakata s drugom darovitom djecom i sa starijom djecom, omogućavanje zahtjevnijeg kurikula te potporu u suočavanju s neuspjehom (Bouillet, 2019). Dvostruko posebna djeca pokazuju darovitost u jednoj od četiri kategorija.

- Intelektualna nadarenost - visok stupanj inteligencije putem procesa identifikacije.
- Akademska nadarenost – visok stupanj akademskih sposobnosti.
- Umjetnička nadarenost – djeca kojoj je utvrđen visok stupanj kreativnosti kroz umjetnost.
- Kreativna nadarenost – utvrđena kroz visok stupanj kreativnosti i visoke sposobnosti u području glazbe, drame i plesa (Karnes i sur., 2004).

2.2 Djeca s teškoćama u razvoju - ADHD/ADD, poremećaj učenja, poremećaj iz spektra autizma

Dvostruko posebna djeca uz darovitost često imaju jednu ili više teškoća u razvoju kao što su ADHD, poremećaj učenja ili poremećaj autističnog spektra te će u ovom poglavlju biti razjašnjene navedene teškoće.

Poremećaj u učenju može biti temeljen na jeziku, matematičkim sposobnostima, pamćenju, senzorno-motoričke integracije te auditivnog procesuiranja (Webb i sur., 2010). Priručnik DSM-IV-TR sadrži tri glavna poremećaja učenja: poremećaj čitanja, poremećaj u usvajanju matematike i poremećaj pisanog izražavanja.

Disleksija

Postoje razne definicije disleksije, kao što je (prema EDA; Europska udruga za disleksiju, 2007) disleksija različitost koja otežava usvajanje i korištenje vještina čitanja,

² Preuzeto s: <https://www.davidsongifted.org/prospective-families/gifted-traits-and-characteristics/>

„spellinga“ i pisanja te je neurološkog je podrijetla. Svaka osoba s disleksijom se razlikuje od druge no ovo su neka od obilježja koja su učestala:

- Niska razina pismenosti koju podrazumijevaju teškoće u čitanju i pisanju, sporo čitanje i/ili pisanje, teškoće u razumijevanju napisanog teksta, pravopisne teškoće, umor tijekom čitanja/pisanja, teškoće u pismenom izražavanju.
- Slabije verbalno pamćenje.
- Loša analiza detalja (Lenček, 2010).

Postoje tri tipa disleksije gdje su vidljivi problemi u jeziku.

1. Osoba može točno pročitati riječ premda ne zna njeno značenje. Takva skupina djece često prolazi nezapaženo kroz obrazovni sustav jer imaju dobru memoriju te se služe uvijek istim riječima, premda ne razumiju pravila jezika (Webb i sur., 2010).
2. Druga skupina djece može čitati riječi no ne može one riječi koje su nepravilno sklopljene, primjerice „kćua“ (Webb i sur., 2010).
3. Treća skupina naziva se duboka disleksija. Djeca pravilno pročitaju riječ, ali produciraju pogrešnu riječ. Primjerice reći će „cipela“, a pisalo je „tenisica“ (Webb i sur., 2010).

Poremećaj pisanja često se veže uz traumatske ozljede mozga. Djeca imaju velike teškoće u prevođenju zvuka u pisano slovo (Webb i sur., 2010). Poremećaj matematičkih sposobnosti rijetko su vidljiva prije polaska u drugi razred. Teško je prepoznati poremećaj naročito u djece s visokim intelektualnim sposobnostima. Matematika podrazumijeva razne vještine poput održavanja pozornosti, uočavanja i pamćenja (Webb i sur., 2010).

ADHD je poremećaj pažnje s hiperaktivnošću te je također specifična teškoća učenja kao i disleksija. ADHD se definira kao trajni obrazac nepažnje i/ili hiperaktivnosti. Tri su osnovna obilježja ADHD-a: deficit pažnje, impulzivnost i hiperaktivnost (Bouillet, 2019).

Poremećaji iz spektra autizma pripadaju skupini pervazivnih razvojnih poremećaja (Boillet, 2019). Prema Dijagnostičkom i statističkom priručniku za mentalne poremećaje Američke psihijatrijske udruge (DSM-V, 2014), postoje pet kriterija dijagnoze poremećaja iz spektra autizma:

- Socijalna komunikacija – odstupanje u održavanju i razumijevanju međuljudskih odnosa
- Ponašanje – pridržavanje rutine, previsoka ili preniska osjetljivost na podražaje iz okoline

- Dob – pojava u ranom djetinjstvu, do 3.godine života
- Funkcioniranje – teškoće u snalaženju u društvenim okruženjima
- Udružene teškoće u razvoju – autizam se utvrđuje ako je socijalna komunikacija ispod generalnog statusa osobe.

Dvostruko posebna djeca mogu imati istovremeno karakteristike darovitosti i dijagnozu visoko funkcionalnog autizma odnosno Aspergerova sindroma. „*Aspergerov sindrom podrazumijeva poremećaj karakteriziran istim tipom kvalitativnih teškoća socijalnih interakcija karakterističnih za autizam, zajedno s ograničenim, stereotipnim, repetitivnim aktivnostima i interesima, bez općeg zastoja u razvoju govora.*“ (Bouillet, 2019, str. 170).

2.3 Sličnosti i razlike u ponašanju darovite i dvostruko posebne djece

Često su vidljive sličnosti između ponašanja darovite djece i djece s teškoćama u razvoju. Slijede neke od karakteristika za uočavanje razlike između darovite djece i dvostruko posebne djece.

Područje učenja - Darovita djeca posjeduju sposobnost brzog i jednostavnog učenja osnovnih vještina te im je potrebno manje ponavljanja dok dvostruko posebna djeca vrlo često trebaju određene strategije učenja kako bi savladala osnovne vještine.

Verbalne vještine - Darovita djeca pokazuju visoke verbalne sposobnosti, a dvostruko posebna djeca mogu imati visoke verbalne vještine no nailaziti na poteškoće u svladavanju i razumijevanju pisanja.

Vještine čitanja - Poznato je da darovita djeca vrlo rano pokazuju iznimne sposobnosti savladavanja vještina čitanja dok u dvostruko posebne djece vrlo rano dolazi do problema s čitanjem te svladavanjem čitanja.

Organizacijske vještine – Navedene vještine kod darovite djece mogu varirati no dvostruko posebna djeca najčešće imaju poteškoće u organizaciji vremena, misli i ideja.

Vještine promatranja – Darovita djeca i dvostruko posebna djeca imaju izražene snažne sposobnosti zapažanja no dvostruko posebna djeca često pokazuju deficit u pamćenju.

Kritičko promišljanje/ vještine rješavanja problema – Obje skupine su vješte u kritičkom promišljanju i rješavanju problema.

Pažnja – Darovita djeca pokazuju dug raspon pažnje te iznimnu koncentraciju, dvostruko posebna djeca pokazuju visoku koncentraciju za područja njihova interesa.

U području znatiželje darovita djeca pokazuju jak stav prilikom postavljanja svojih pitanja dok dvostruko posebna djeca često iznose pitanja s nepoštovanjem te propituju informacije i činjenice koje je iznio nastavnik.

Poznato je da darovita djeca riskiraju bez razmišljanja te se često dovode u namjerno u „opasne“ situacije, dvostruko posebna djeca riskiraju kada su u pitanju situacije koje ne snose iznimne posljedice.

Obje skupine djece imaju sposobnost kreativnosti i smisla za humor te nailazi na teškoće u području socijalnih vještina. Darovita djeca brže sazriju od svojih kolega te se prije smatraju neovisnom te mogu biti „vođa“ u grupama. Obje skupine djece su iznimno predane i fokusirane na područje njihova interesa (E. Nielsen, D. Higgins, L. Baldwin, D. Pereles, 2000 prema Baldwin i sur., 2015).

2.4 Darovita djeca s teškoćama u razvoju – dvostruko posebna djeca

Dvostruko posebnom djecom nazivaju se darovita djeca s jednom ili više teškoća u razvoju kao što su ADHD, poremećaj u učenju ili poremećaj autističnog spektra (Twice Exceptional: Definition, Characteristics & Identification, 2021)³. Izuzetno je teško identificirati takve pojedince jer darovitost u djece često maskira invaliditet te se veća pažnja pridaje teškoći (Hamzić, Bećirović, 2021). Ovoj skupini djece i odraslih često se pridaje kriva dijagnoza unatoč snažnom potencijalu. Obrazovni programi za učitelje i odgojitelje pomažu u identifikaciji i prepoznavanju dvostruko posebne djece (Kesey, Highbaugh, 2018). Nakon identifikacije dvostruko posebne djece i dalje je teško organizirati kvalitetni obrazovni program. U programu za djecu s teškoćama u razvoju neće osjetiti izazove u učenju te će im to stvoriti frustracije i ljutnju. Ako se pridruže programu za darovite možda neće pronaći područje svog interesa ili će program smatrati prezahtjevnim (Arky, 2022). Dvostruko posebna djeca zahtijevaju posebne oblike identifikacije i potpore u odgojno obrazovnim ustanovama te naročito van škole putem alternativnih izvanškolskih obrazovnih programa (Cvetković-Lay, 2007 prema Bouillet, 2019). Za darovito dijete s teškoćama u razvoju potrebno je planirati osobni kurikulum te u njemu posebne korake, pristupe i postupke u području teškoće te jednako tako u području darovitosti. Kako bi

³ Preuzeto s: <https://www.davidsongifted.org/gifted-blog/twice-exceptional-definition-characteristics-identification/>

se uspješno provodio navedeni razlikovni kurikulum, darovita djeca s teškoćama u razvoju često će trebati posebne prilagodbe prostorno-materijalnog okruženja te pomoćnika/asistenta u nastavi (Bouillet, 2019). Kao što je prethodno spomenuto, proces identifikacije dvostruko posebne djece je iznimno zahtjevan proces stoga oni zahtijevaju posebne oblike identifikacije i potpore unutar i izvan odgojno obrazovnog sustava. Darovita djeca s teškoćama u razvoju pokazala su darovitost u jednom od navedenih područja: intelektualne sposobnosti, kreativne sposobnosti, vodstva i vizualne sposobnosti. Važno je obratiti pozornost na djecu koja imaju slabiji školski uspjeh jer vrlo često ne mogu ostvariti svoj puni potencijal. Učitelji ih smatraju lijenim, nemarnim i nemotiviranim te ih tako etiketiraju bez prilike da pokažu ono što mogu bez da je vezano isključivo uz akademski uspjeh (Mlinarević, Zrilić, 2021).

2.5 Darovito dijete s ADHD/ADD-om

Često se sumnja na ADHD/ADD kod hiperaktivne djece koja imaju poteškoće s koncentracijom. Prema (Webb i sur., 2010) prije postavljanja dijagnoze trebalo bi isključiti ostale teškoće kao što su depresija, anksioznost, poteškoće u učenju, preokupiranost osobnim problemima, nerealistična očekivanja, situacijske poteškoće, dosade zbog neslaganja sposobnosti i očekivanja, manjkavost sluha, potres mozga ili blage traumatske ozljede mozga, loše zdravlje, narkomanija, umor zbog poremećaja spavanja, nedostatak energije zbog loših prehrambenih navika ili zbog poremećaja prehrane, čak i kognitivna usporenost uzrokovana trenutačnom medikacijom. (Webb i sur., 2010) Samo dijagnosticiranje ADHD/ADD-a je iznimno složen proces te ne bi trebao biti gotov nakon deseto minutnog razgovora. Darovita djeca mogu oboljeti od ADHD-a te visoke intelektualne sposobnosti to često zamagle. Djeca s iznimnim intelektualnim sposobnostima aktivna su samo u početku nastave no unatoč tome imaju dobre rezultate na ispitima zbog svojih iznimnih intelektualnih sposobnosti (Webb i sur., 2010). U svakodnevnoj praksi stručnjaci se često oslanjaju samo na jednu stranu, na darovitost ili na djetetovo ponašanje. Pogrešno zaključivanje i dijagnoza može biti vrlo frustrirajuće za dijete. Trebaju se povećati mjere opreza jer je ponašanje djeteta s ADHD/ADD-om često slično kao ponašanje djeteta koje je darovito (Webb i sur., 2010). „Hiperaktivnost“ je čest termin koji se pripisuje darovitoj djeci i djeci s ADHD-om. Važno je naglasiti da darovita djeca svoju visoku razinu energije troše usmjereno prema ciljevima, dok djeca s ADHD/ADD-om troše tu energiju besciljno (Webb i sur., 2010). Darovito dijete s ADHD/ADD-om nailazi na teškoće u području obrazovanja, pozornosti, organizaciji, socijalizaciji, ponašanju te na emocionalne probleme i probleme s impulzivnošću. U području obrazovanja očituju se poteškoće u pisanju,

slušanju ili dovršavanju zadataka, kao i u pismenom izražavanju ideja. Snage su vidljive u kritičkom i kreativnom mišljenju i u rješavanju prostornih zadataka. Problemi s pozornošću očituju se u stalnom vrpoljenju i nemirnosti zbog dužeg sjedenja te dolazi do brzog gubitka pažnje. Nadalje javljaju se problemi u organizaciji prilikom praćenja uputa u zadacima te socijalne teškoće zbog nerazumijevanja socijalnog konteksta okoline. Problemi u ponašanju očituju se u upadanju drugima u riječ te stalnom prekidanju. Karakteristike impulzivnosti vidljive su u opasnim aktivnostima u kojem dijete ne vidi svoje posljedice, već samo traži uzbuđenje, primjerice trčanje na cestu bez gledanja idu li auti (Reis i sur., 2014).

2.5.1 Sličnosti i razlike između darovite djece i djece s ADD/ADHD-om

Djeca s ADHD-om i darovita djeca nailaze na teškoće u prilagodbi u školskoj sredini. Razlika je u tome što će dijete s ADHD-om imati probleme u svakoj okolini. Obje skupine mogu imati problema s pisanjem zadaće, djeca s ADHD-om nisu napisala zadaću jer su zaboravila napisati, a darovita djeca zato što su tako htjela ili jer neće napisati prema uputama. U objema skupinama djece naizgled postoji manjak upornosti i motivacije, ali u djece s ADHD/ADD-om se opaža nedostatak postojanosti (Webb i sur., 2010). Prema Webb i sur., (2010) ponašanja koja se vezuju uz darovitost su:

- Slaba pozornost, dosada, sanjarenje u specifičnim situacijama
- Nemotiviranost u ustrajanju u zadacima koje nisu područje njihova interesa
- Rasuđivanje koje zaostaje za inteligencijom
- Intenzivnost koja vodi do borbe moći s autoritetima
- Visoka razina aktivnosti
- Propituje pravila običaje i tradiciju.

Prema Barkley (1990) slijede ponašanja koja se povezuju s ADD/ADHD-om:

- Slabo održavanje pozornosti gotovo uvijek
- Smanjena ustrajnost kod zadatka bez neposrednih posljedica
- Impulzivnost
- Često ne slušanje društvenih uputa
- Veća aktivnost nego u tipične djece
- Poteškoće u pridržavanju pravila.

2.6 Darovito dijete s Aspergerovim sindromom

Aspergerov sindrom se često vezuje uz nespretnost i izdvojenost u društvenim sredinama (Bouillet, 2019). Ljudi s aspergerovim sindromom ne pokazuju intelektualnu hendikepiranost kao što je karakteristično za poremećaj iz spektra autizma. Često pokazuju iznimne rezultate na testovima inteligencije s posebno dobrim rezultatima u verbalnim zadacima i testovima koji se oslanjaju na pamćenje. Kao i u ostalim dijelovima spektra, ljudi s aspergerovim sindromom imaju teškoće u socijalnim odnosima te preferiraju rutine i strukturiranost. Važno je naglasiti da darovitost može biti razlog u podlozi dijagnoze (Webb i sur., 2010). Za razliku od ostale djece iz spektra, djeca s aspergerovim sindromom mogu postati prihvaćena i uspješna u društvu (Neihart, 2000). U identifikaciji darovitog djeteta s aspergerovim sindromom potreban je uvid u razvojnu povijest djeteta te u područje njegove motivacije. Kako bi se odredila točna dijagnoza potrebno je sudjelovanje iskusnog, interdisciplinarnog tima i naravno roditelja koji procjenjuju povijest razvoja djeteta (Neihart, 2000). Darovita djeca kojoj je dijagnosticiran aspergerov sindrom najčešće imaju poteškoće u socijalizaciji, učenju i ponašanju. Slijede neke od karakteristika darovite djece a aspergerovim sindromom:

- Pedantnost, brzina u govoru
- Vrlo niska tolerancija na promjene jer izbjegavanje rutine uzrokuje agresiju i uznemirenost
- Slaba svijest o tome kako ih drugi vide
- Vrlo često nerazumijevanje humora
- Gotovo uvijek u ulozi promatrača
- Često odsutan (Neihart, 2000).

Poznato je da su djeca s poremećajem iz spektra autizma orijentirana vizualno odnosno da najbolje uče putem slika. Preporučaju se vizualne strategije u učenju te također učenje napamet jer se ova skupina djece posebno oslanja na rutinu. Također, treba obratiti pozornost da učitelji/odgojitelji daju kratke i jasne upute u zadacima te da izbjegavaju dulja objašnjenja (Neihart, 2000).

2.6.1 Sličnosti i razlike između darovitosti i aspergerova sindroma

Obje skupine djece imaju iznimno pamćenje i verbalnu fluentnost. Obje skupine su zaokupljene jednim ili više specijalnih područja interesa te pamte ogromne količine podataka vezane uz ta područja (Webb i sur., 2010). Također, obje skupine imaju problema s koncentracijom i pozornošću jer se fokusiraju samo na ono što je područje njihova interesa te posjeduju dobar smisao za humor. Sličnosti među darovitošću i Aspergerova sindroma može se prikazati ovako:

- Odlično pamti događaje i činjenice
- Verbalno je fluentan, pokazuje rani razvoj govora
- Govori bez prestanka, postavlja puno pitanja
- Hipersenzitivan je na stimulanse
- Brine se o pravednosti
- Neujednačen razvoj
- Zaokupljen je posebnim interesima (Webb i sur., 2010).

Razlike između aspergerova sindroma i darovitosti može se vidjeti u nedostatku empatije kod djece s aspergerovim sindromom te u slabijim socijalnim odnosima. Darovita djeca posjeduju emocionalnu inteligenciju da znaju prepoznati što druga djeca misle o njima dok djeca s aspergerovim sindromom to ne mogu (Webb i sur., 2010).

2.7 Darovito dijete s poremećajem učenja

Specifične teškoće u učenju mogu biti prisutne i u najinteligentnije djece premda se to često ignorira od strane obitelji te djeca ne uspiju dobiti odgovarajuću potporu. Darovita djeca s poremećajem učenja mogu imati potrebu za potporom na svim ili nekim od sljedećih područja:

- Organizacija koja se očituje primjerice u neurednosti u školskom priboru ili rukopisu
- Fina motorika koja se najčešće očituje u baratanju s olovkom ili urednosti pisanja
- Socijalizacija koja je vidljiva u nerazumijevanju socijalnih odnosa, pravila i neverbalnih znakova
- Usvajanje obrazovnih sadržaja koje se očituje u težem razumijevanju uputa, teškoćama u čitanju i pisanju, prostornoj percepciji i sl. (Žakelj i Valenčić Zuljan, 2014 prema Bouillet, 2019).

Teškoće u učenju najčešće se prepoznaju tek u osnovnoškolskoj dobi no moguće je da budu spoznane već i od strane odgojitelja u vrtiću. Odgojitelj može pretpostaviti da dijete ima specifične teškoće učenja kod djetetova baratanja sa škarama, olovkama, bojicama, u promatranju djetetova hoda, crtanja, odijevanja, pamćenja i sl. (Luca Mrđen i Kralj, 2006 prema Bouillet, 2019). Važno je naglasiti da darovito dijete istovremeno može imati teškoće u čitanju i komunikaciji. Jezične funkcije se nalaze u ranim dijelovima mozga. Ljudi mogu imati poteškoće u jednoj ili više funkcija, ali istovremeno biti daroviti. Disleksija odnosno poteškoća u čitanju može vrlo lako prekriti darovitost jer su sve škole izričito jezično utemeljene (Webb i sur., 2010). Postoje tri skupine darovite djece s poremećajima učenja. Prva skupina djece je ona u kojoj je prepoznata darovitost, ali je poremećaj kompenziran. Druga skupina se sastoji od djece koji imaju dovoljno velike probleme u učenju da su prepoznati, ali su zanemarene posebne sposobnosti odnosno darovitost. Treću skupinu čine djeca kojoj nije dijagnosticiran ni poremećaj niti darovitost jer postiže prosječne rezultate u obrazovnom sustavu (Brody, Mills. 1997. prema Webb i sur., 2010). Poremećaj učenja matematike, čitanja i pisanja mogu stvarati uvelike probleme darovitom djetetu. Sve informacije koje može prikupiti najčešće su u pisanom obliku (Webb i sur., 2010).

3. DVOSTRUKO POSEBNA DJECA

Kombinacija visokog potencijala s razvojnim teškoćama često čini zahtjevnu i složenu zadaću za roditelje, odgojitelje i druge stručnjake. Dvostruke posebne potrebe čine darovitost te ADHD, teškoće u učenju, osjetilne i motoričke teškoće, poremećaj iz spektra autizma. Daroviti učenici s teškoćama u učenju imaju brojne sposobnosti poput kreativnog mišljenja, visoko razvijenih sposobnosti apstraktnog mišljenja, neobične imaginacije, razumijevanja složenih sustava i odnosa no istovremeno nailaze na slabosti u baratanju sa sekvencijskim materijalima i lošim rezultatima na vremenskim testovima. Oštro vizualno pamćenje su prednosti u području pažnje, dok su slabosti loše kratkoročno pamćenje i loše auditivno pamćenje (Mlinarević, Zrilić, 2021). Potencijal za darovitost postoji u svakom djetetu uključujući i djecu s teškoćama u razvoju. Učitelji i odgojitelji su najčešće u ulozi promatrača te predlažu daljnju identifikaciju. Važno je napomenuti da odgojno-obrazovni djelatnici često nemaju dovoljno znanja o posebnim potrebama te imaju određene percepcije i stavove prema njima (Bianco, Leech, 2010). Postoji velik broj kombinacija teškoća i darovitosti stoga je zahtjevno identificirati takve pojedince na adekvatan način (Brain Balance)⁴.

3.1 Identifikacija dvostruko posebne djece

Važno je razlikovati identifikaciju i otkrivanje pojedinca jer se pojam otkrivanja vezuje uz prepoznavanje dok se pojam identifikacije veže uz utvrđivanje djetetova identiteta i osobina koji ga čine posebnim. Identifikacija je kontinuiran proces te obuhvaća cijelu populaciju, a otkrivanje se može smatrati etapom identifikacije (Koren, 1989). Vrlo je teško identificirati darovitu djecu kao i sam pojam „darovitost“ te je još teže identificirati dvostruko posebnu djecu gdje najčešće teškoća maskira dar ili obrnuto. Ako učitelji i odgojitelji primijete da se dijete dobro snalazi u određenim područjima, a u drugim zaostaje, stručnjaci predlažu da se djecu uputi na neuropsihološku evaluaciju (Arky, 2022). Dvostruko posebna djeca mogu se identificirati u jednoj od navedenih kategorija prema NAGC-ovom izvješću o dvostrukoj posebnosti:

1. Učenici koji su identificirani kao daroviti, ali nemaju utvrđenu teškoću.
 - Smatraju se neuspješnim te se to pripisuje lijenosti i slaboj motivaciji.

⁴ Preuzeto s: <https://www.brainbalancecenters.com/blog/identifying-twice-exceptional-children>

- Održavaju prosječna akademska očekivanja dok gradivo ne postaje zahtjevnije.
2. Učenici koji su identificirani kao učenici s teškoćama u razvoju no nije im identificirana darovitost
 - Pohađaju program koji se fokusira isključivo na posebne potrebe te se zanemaruje intelektualna sposobnost.
 - Imaju značajno podcijenjene intelektualne sposobnosti zbog neadekvatne procjene.
 - Osjećaju dosadu u programima koji ne ispunjavaju njihovu razinu.
 - Dodijeljena im je pogrešna dijagnoza emocionalnog invaliditeta.
 3. Učenici kojima nije identificirana teškoća u razvoju ni darovitost.
 - Postižu na razini razreda i pretpostavljaju da imaju prosječne sposobnosti.
 - Imaju smanjena postignuća te prosječne rezultate zbog teškoće
 - Često napuštaju škole jer se osjećaju neshvaćenim (Gallagher, 2006).

Identifikacija dvostruko posebne djece je iznimno složen i kompliciran proces te često dolazi do krivih dijagnoza. Stručnjaci predlažu formalne i informalne procjene, testove, usmeno ispitivanje te produžavanje vremena prilikom rješavanja istih kako bi djeca uspjela pokazati ono što zbilja mogu. Većina dijagnostičkih poremećaja ima slične karakteristike kao u darovite djece. Medicinski stručnjak često može razlučiti radi li se o darovitosti, teškoći ili o obje skupine. Razlučivanje se vrši promatranjem izostaju li poklapanja s ponašanjima koja su kriterij za tu dijagnozu (Webb i sur., 2010). U procesu identifikacije sudjeluju roditelji, odgojitelji/učitelji, psiholozi i drugi stručni suradnici te moraju tražiti jedinstvene karakteristike kako bi identificirali ovu populaciju djece. Dvostruko posebni pojedinci često imaju svoje vlastite kreativne interese koji se ne potiču u školi. Upravo je to razlog drugačijeg ponašanja u školskoj sredini za razliku od onog u kućnoj. Vrlo je često da se pojedinci suočavaju s akademskim neuspjesima dok kod kuće uspješno uče i bave se područjem njihova interesa (King, 2005). Prepoznavanje nijansi između djece je ključno za razumijevanje i postavljanje dijagnoza. Prethodno je navedeno da ne postoji jedinstveni profil ovakvih pojedinaca već da je važno promatrati i fokusirati se na specifične individualne razlike. Mnoge procjene temeljene na kurikulumu uključuju korištenje radnih listića, testova ograničenih s vremenom i slično. Takav način neće nužno identificirati dvostruko posebnu djecu jer ona neće biti motivirana ako im zadani sadržaj nije zanimljiv. Dvostruko izuzetni učenici pokazat će nesklad između postignuća i potencijala. Njihov rad treba usporediti s njihovim potencijalom, a ne dodijeliti

ocjenu koja bi odgovarala ocjenjivanju tipične djece. Jednako kao što je promatranje nepodudarnosti ključna u identifikaciji dvostruko posebne djece, tako im treba pružiti slobodu u odabiru područja vlastitog interesa. Preporuke za izradu plana identifikacije:

- specijalni program naobrazbe odgojitelja/učitelja o karakteristikama i potrebama dvostruko posebne djece
- uključivanje stručnjaka za rad s darovitima i s djecom s teškoćama u razvoju u timove za individualnu pomoć i timove za multifaktorsko ocjenjivanje
- fleksibilnost u korištenju testnih podataka za uključivanje rezultata drugih testova za označavanje neslaganja između sposobnosti i postignuća
- korištenje tradicionalnih i netradicionalnih podataka koji pokazuju područja snage djeteta (Morrison, Riza, 2007).

3.2 Pogreške u identifikaciji dvostruko posebne djece

Kao što je već rečeno sam proces identifikacije je iznimno složen te često dolazi do pogrešaka. Kako bi se postavila točna dijagnoza preporuča se procjena stručnjaka za darovitost te stručnjaka koji su specijalizirani za područje teškoća u razvoju i rane intervencije. Postoje razni testovi za identificiranje darovite djece već u dojenačkoj i predškolskoj dobi no uz formalnu procjenu svakako treba uključiti i informalnu (Chamberlin i sur., 2007). Preporučuju se kontrolne liste roditelja, utvrđivanje posebnih karakteristika djece, dokumentacija ranih vještina pismenosti, razumijevanje apstraktnih koncepata u ranoj dobi te talente u umjetnosti. Učitelji i odgojitelji pospješuju identifikaciju ako dokumentiraju te navedeno mogu uspješno bilježiti kroz igru i aktivnosti (Chamberlin i sur., 2007). Intervencija je iznimno teška kod dualnih dijagnoza jer mnogi školski sustavi pružaju samo jednu dijagnozu. Nastavnici ponekad ne žele prihvatiti da dijete istovremeno može biti darovito i imati teškoće u učenju. Upravo zbog toga roditelji su često prisiljeni birati između dva programa te je izbor „ili-ili“ (Webb i sur., 2010). Kako bi se događalo što manje pogrešaka i pogrešnih dijagnoza preporuča se pratiti sljedeća razmatranja za identificiranje dvostruke posebnosti kod djece. Prema (Brody & Mills, 1997; Johnson, Karnes, & Carr, 1997.; McCoach, Kehle, Bray i Siegle, 2004.; Nielsen, 2002.; Silverman, 1989) stručnjaci u području posebnog obrazovanja i obrazovanja za darovite predlažu sljedeće:

- Koristiti što više izvora podataka za procjenu djetetova postignuća (testovi inteligencije, izvješća nastavnika, testovi kreativnosti, intervju).

- Izbjegavati sve podatke svrstati u jedan rezultat jer kada se nižim rezultatima pridruže visoki dobije se prosječan rezultat koji često prikriva djetetovu teškoću i darovitost.
- Smanjiti kvalifikacijske granične rezultate u procjeni darovitosti.
- Usporediti očekivani rezultat sa stvarnim rezultatom koristeći djetetova svakodnevna postignuća u vrtiću ili školi.
- Koristiti formalne i neformalne načine procjene.
- Razgovor s obitelji o djetetovoj uspješnosti izvan vrtića/škole.
- Vrlo rijetko se izabiru djeca koja su dvostruko posebna upravo zbog toga što teškoća prikriva dar ili obrnuto zato je vrlo važno usmjeriti se na suptilne pokazatelje.
- Koristiti kulturološki osjetljive postupke procjene kako bi se spriječilo da jezične i kulturne razlike stvaraju pristranost u procesu identifikacije (Gallagher, 2006).

3.3 Karakteristike dvostruko posebne djece

Postoje razni profili dvostruko posebne djece i ljudi. Neke od njihovih zajedničkih karakteristika su izvanredno kritičko razmišljanje i vještine rješavanje problema, hipersenzibilnost zbog koje intenzivnije reagiraju na zvukove, okuse, mirise i sl., nisko samopoštovanje zbog izraženog perfekcionizma, loše socijalne vještine, duboka koncentracija na područje interesa, problemi u ponašanju zbog dosade i nedostatka motivacije (Davidson Institute)⁵.

Dvostruka posebnost sadrži jake strane i izazove. Jake strane dvostruko posebne djece su:

- Kreativnost
- Mogućnost šireg razmišljanja
- Napredna sposobnost rješavanja problema
- Pronicljivost
- Duboki interesi
- Radoznalost
- Predanost
- Izražena strastvenost
- Dobar smisao za humor

⁵ Preuzeto s: <https://www.davidsongifted.org/prospective-families/gifted-traits-and-characteristics/>

Izazovi u njihovoj osobnosti:

- Skromne socijalne vještine
- Teškoće prilikom „uklapanja“
- Tvrdoglavost
- Emocionalna osjetljivost
- Anksioznost
- Perfekcionizam
- Neujednačene vještine i sposobnosti
- Neorganiziranost u učenju
- Problemi s koncentracijom (Grandin, 2011).

Dvostruko posebna djeca posjeduju svoje jake strane zbog dara kojeg imaju te slabe strane zbog teškoće. Karakteristike prema teškoći usmjerene na specifične teškoće učenja očituju se u čestom zaboravljanju, poteškoćama u organizaciji onog što žele napisati, neskladu između verbalne i pisane komunikacije. Emocionalni i bihevioralni problemi vidljivi su u tome što pojedinac lako postane frustriran, fokusira se na svoja ograničenja te ima manjak samopouzdanja. Poremećaj pažnje odnosno ADD/ADHD otežava organizaciju i održavanje pažnje. Karakteristična ponašanja za poremećaj iz spektra autizma je teško sklapanje prijateljstva te manjak socijalnih vještina (Josephson i sur., 2018).

3.4 Socijalne i akademske potrebe dvostruko posebne djece

Kako bi se osigurao cjelovit razvoj važno je zadovoljiti sve djetetove potrebe. Dvostruko posebna djeca često imaju negativno mišljenje o sebi te doživljavaju tjeskobu i anksioznost upravo zbog niskog akademskog uspjeha te specifičnih osobina. Djeca često mogu biti zbunjena zbog visokih sposobnosti u nekim područjima te iznimno niskim u nekim drugim. Učitelji, osoblje škole, stručni suradnici, roditelji moraju surađivati i omogućiti djetetu sigurno i mirno okruženje u kojem je ono prihvaćeno (Baldwin i sur., 2015). Dvostruko posebna djeca zahtijevaju podršku i imaju jedinstvene potrebe u više područja. Zahtijevaju podršku iz svih područja u kojem nastaje odnos. (Hamzić, Bećirović, 2021). Prema preporuci za pružanje raznih oblika podrške za darovite i napredne učenike ono treba uključivati akademske, socijalne i emocionalne oblike podrške. Slijedi popis strategija koje mogu pomoći dvostruko posebnoj djeci u obrazovanju.

1. Poticati djecu na jasno razumijevanje njihovih slabih i jakih strana kako bi se razvijala njihova samosvijest i samoprihvatanje. Djeci će biti lakše u budućnosti budu li svjesna svojih sposobnosti, prednosti i slabosti (Stormont i sur., 2001. prema King, 2005).
2. Kontinuirano poticanje djecu na uspjeh kroz postavljanje realnih ciljeva, poticanje na prihvatanje njihovih ograničenja te pružiti nagradu i pohvalu za postignuće (Stormont i sur., 2001. prema King, 2005).
3. Naučiti djecu strategijama za nošenje s vlastitim frustracijama. Navedeno će uvelike pomoći djeci da budu uporna u izazovnim zadacima (Stormont i sur., 2001. prema King, 2005).
4. Pružati grupno savjetovanje kako bi dijelili međusobno slična iskustva (Brody & Mills, 1997 prema King, 2005).
5. Poticati druge na prepoznavanje individualnih potreba dvostruko posebne djece. Učitelji/odgojitelji trebaju dvaput razmisliti zašto dijete izbjegava riješiti zadatak, trebaju ponuditi više načina na koji dijete može izraziti svoj odgovor, trebaju ohrabrivati dijete te zadovoljavati njegove emocionalne potrebe (King, 2005).
6. Pružati podršku u održavanju socijalnih odnosa kroz grupne zadatke (King, 2005).
7. Graditi suradničke odnose s roditeljima te biti sigurni da razumiju djetetov dar i posebne potrebe (King, 2005).
8. Podržavati djecu u njihovim planovima za budućnost te ih potaknuti da budu svjesni svojeg potencijala (King, 2005).

Dvostruko posebna djeca trebaju biti svjesna svojih iznimnih sposobnosti te istovremeno svojih ograničenja. Ovoj skupini zajednički su problemi u socijalizaciji i održavanju društvenih odnosa zbog nerazumijevanja neverbalnih poruka. Slijedi uputa koja pomaže dvostruko posebnima u čitanju i razumijevanju neverbalnih poruka. Za shvaćanje društva i uspostavljanje društvenih odnosa, važno se fokusirati na tri područja: kako izgledate (kosa, higijena, stil), što govorite (sadržaj poruke), ono što radite (tijelo, geste, izrazi lica). Poboljšanjem socijalnih vještina, djeca se osjećaju sigurnije u školi i drugim mjestima (Nielsen, Higgins, 2005).

4. IZAZOVI U ODGOJU I OBRAZOVANJU DVOSTRUKO POSEBNE DJECE

Roditeljima dvostruko posebne djece je često najveći izazov je biti primoran birati između njegovanja intelektualnih sposobnosti djeteta i pomaganja u njihovim posebnim obrazovnim potrebama jer se navedeni programi obično se ne nude u isto vrijeme (Arky, 2022). Obitelj je ključna u održavanju svih potreba djeteta. Premda odgojitelji, učitelji te ostali odgojno obrazovni djelatnici nisu uvijek u potpunosti educirani o dvostrukoj posebnosti, roditelj najbolje poznaje svoje dijete te može to prenijeti na okolinu (Baldwin i sur., 2015). U svakoj odgojno-obrazovnoj ustanovi postoje dvostruko posebna djeca te im se treba pružati odgovarajući program jednako kao primjerice djeci s teškoćama u razvoju. Dvije prepreke značajno utječu na podršku škole u radu s dvostruko posebnom djecom: neadekvatan proces identifikacije i nedostatak iskustava u radu s dvostruko posebnom djecom. Odgojitelji i učitelji moraju biti educirani o dvostruko posebnoj djeci te o njihovim specifičnim potrebama kako bi mogli promatrati i poticati identifikaciju takvih pojedinaca (Gallagher, 2006).

4.1 Podrška u odgoju i obrazovanju dvostruko posebne djece

Pružanje kvalitetne podrške pomaže dvostruko posebnoj djeci da ostvare svoj puni potencijal, kako u akademskom pogledu tako i na emocionalnoj i socijalnoj razini (Arky, 2022). Ovdje se nalazi nekoliko strategija za podršku dvostruko posebnim pojedincima:

- provođenje individualiziranih obrazovnih programa temeljenih na njihovim interesima i talentima
- pronaći način prilagodbe njihove akademske snage i akademske slabosti i koji uzima u obzir cijelo dijete
- poticati njihov društveni i emocionalni razvoj
- omogućiti učenicima sudjelovanje u programima kako bi obogatili svoje iskustvo
- surađivanje s drugim stručnjacima u obrazovanju za darovite ili posebnom programu (Davidson Institute)⁶

⁶ Preuzeto s: <https://www.davidsongifted.org/gifted-blog/twice-exceptional-definition-characteristics-identification/>

Pravilo za podučavanje dvostruko posebne djece je nuditi im isti sadržaj kao i darovitoj djeci prilikom podučavanja u njihovom području interesa. S druge strane kada trebaju naučiti sadržaj koji nije u području njihova interesa važno je naučiti ih izravnim strategijama koje im olakšavaju učenje. Važno je da se ne oduzima vrijeme u podučavanju njihovih jakih strana kako bi bilo više vremena za podučavanje sadržaja koje oni smatraju izazovnim (Winebrenner, 2003).

Slijedeće strategije pomažu u rješavanju izazova učenja dvostruko posebne djece:

1. Naučiti učenike da poštuju međusobne razlike. Važno je da sam učitelj/odgojitelj poštuje to uvjerenje te živi u skladu s njim. Također, savjetuje se pojačan rad na poštovanju individualnosti prilikom početka svake akademske godine. Ako se djeca i učitelji počnu ponašati u skladu s navedenim, smanjit će se zlostavljanja i zadirkivanja u odgojno-obrazovnim ustanovama (Winebrenner, 2003).
2. Mnoga djeca koja imaju poteškoća u učenju lakše uče putem vizualno, taktilno-kinestetičkih sadržaja. Učitelji/odgojitelji trebaju takvoj djeci ponuditi razna područja u kojima mogu učiti.
3. Važno je uvijek podučavati prvo koncept, a zatim detalje. Djeca lakše uče ako prvo dobiju punu sliku. Također, sve aktivnosti koje se provode prilikom podučavanja jednog sadržaja trebaju biti integrirane.
4. Naučiti djecu kako postaviti kratkoročne ciljeve te preuzeti zasluge za ostvarenje istih. Ova metoda je od iznimne važnosti jer daje djeci intrinzičnu motivaciju. Dvostruko posebna djeca često se bore s frustracijama i ljutnjom prilikom neuspjeha.
5. Učenje tako da djeca povezuju staro gradivo s novim te koristeći vizualne sadržaje.
6. Potaknuti djecu da koriste sva osjetila prilikom učenja. Mnogima će glazba uvelike pomoći u usvajanju novog sadržaja.
7. Osigurati posebne upute u organizaciji. Pomoći djeci da organiziraju te drže urednima svoje ormariće, stol, bilježnice i slično.
8. Iskoristiti dostupnu tehnologiju kako bi se djeca fokusirala na ono što im je važno.
9. Omogućiti učenicima da polažu testove u mirnim učionicama gdje si mogu primjerice čitati pitanja na glas te imati potpunu koncentraciju (Winebrenner, 2003).

4.2 Važnost prostorno-materijalnog okruženja i okoline

Okruženje u velikoj mjeri utječe na dječje učenje i razvoj. Kontekst odnosno okruženje se ne može odvojiti od učenja. Sve što se uči ili radi može biti olakšano ili otežano zbog prostora

(Malnar i sur., 2013). Prostorno okruženje treba biti ugodno i što sličnije obiteljskom, a ono uključuje sve u i oko vrtića što utječe na iskustvo djeteta. Velika je uloga okruženja u kojemu se projekt provodi te je potrebno kvalitetno promišljanje i planiranje kako bi se stvorilo okruženje koje je sigurno, koje potiče djecu na propitivanje i provjeravanje prethodnih iskustava i znanja, a da pritom omogućuje suradnju s drugima te pruža različite materijale i alate za učenje i komunikaciju. Okruženje se ne smije promatrati samo kao pasivan prostor gdje se odvija učenje i aktivnosti već se mora shvaćati kao dio učenja koji pomaže u razvoju osobnosti svakog djeteta (Zini, 2005 prema Vukić,2012). Dvostruko posebnoj djeci često je škola frustrirajuće iskustvo na socijalnoj i akademskoj razini. Važno je da njihov dom bude sigurno mjesto gdje mogu izbjeći te frustracije i „napuniti“ se pozitivnom energijom. Roditelj može pomagati djetetu s projektom ili mu svakoga dana napisati bilješku na kutiji za marendu kako bi ono osjetilo koliko je voljeno i cijenjeno. Upravo zbog frustracija u školi, dvostruko posebna djeca često vole plivanje ili vožnju biciklom. Također, važno ih je uključiti u kućanske obaveze te da sudjeluju kao ravnopravan član u donošenju odluka (Trail, 2006). Dvostruko posebna djeca često se susreću s emocionalnim i društvenim problemima. Kako bi se zadovoljile njihove potrebe vrlo je važno stvoriti emocionalno mirno, ali intelektualno poticajno okruženje. Klasično uređena učionica negativno utječe na učenikove potrebe stoga je potrebno osigurati drugačiju atmosferu. Ona se može postići korištenjem prirodne rasvjete, tihom pozadinskom glazbom, udobnim namještajem za sjedenje primjerice ljuljačke ili vreće za sjedenje. Također, potrebno je odvojiti mjesta koja su karakteristična za izvršavanje različitih zadataka, primjerice za grupne rasprave, za individualan rad te za rad u paru (Nielsen, Higgins, 2005).

4.3 Problemi s kojima se susreću dvostruko posebna djeca u odgojno-obrazovnim ustanovama

Dvostruko posebna djeca susreću se s nizom izazova u životu upravo zbog svojih dvostrukih potreba. Ovo su neki od izazova s kojima se susreću:

- Pogrešno su shvaćena - Primjerice često su pogrešno shvaćena te obilježena osobinama lijenosti i nemotiviranosti. ADHD, disleksija te ostale teškoće u učenju nemaju veze s inteligencijom te pokazuju niske akademske vještine zbog nezanimljivog gradiva.
- Emocionalni problemi – Dvostruko posebna djeca i učenici često su frustrirani zbog visokih akademskih očekivanja okoline.

- Identifikacija darovitosti, zanemarivanje teškoće- moguće je da darovitost prikrije teškoću jer pojedinac pohađa program za darovite i obrnuto. Često prikriju teškoću svojom inteligencijom te prolaze stupnjeve obrazovanja bez dijagnoze.
- Teškoće nailaze u odabiru pravilnog obrazovnog programa – potreban im je individualiziran program jer ne zadovoljavaju svoje potrebe u programu koji su isključivo za darovitu djecu ili za djecu s teškoćama u razvoju (Rief, Stern, 2010).

Svako dijete koje ima dvostruke potrebe nailazi na probleme u području obrazovanja, neki zbog lošeg akademskog uspjeha, a neki zbog skromnih socijalnih vještina. Darovito dijete s dijagnosticiranim ADD/ADHD-om u području obrazovanja ima teškoće u slušanju i izražavanju svojih ideja te teško razumije društveni kontekst. Darovito dijete s disleksijom ili nekim drugim problemom učenja nalazi na brojne prepreke u području obrazovanja zbog zbrke oko sličnih slova i riječi i problema kratkoročnog pamćenja te također problemi s razumijevanjem društvenog konteksta zbog skromne neverbalne komunikacije. Darovito dijete s poremećajem iz spektra autizma nailazi na teškoće u razumijevanju apstraktnih pojmova i u zadacima koji zahtijevaju kritično i kreativno mišljenje te također nedostaje razumijevanje neverbalne komunikacije, često dolazi do neuspjeha prilikom stvaranja odnosa s vršnjacima te je vidljiv nedostatak spontanijih odnosa (Reis i sur., 2014).

5. SPECIFIČNE ODGOJNE I OBRAZOVNE POTREBE DVOSTRUKO POSEBNE DJECE

Prethodno je već spomenuto kako dvostruko posebna djeca trebaju posebne metode obrazovanja te nastavnike koji su stručno osposobljeni za rad s takvom skupinom. Dvostruko posebna djeca koja mogu biti ispod, iznad ili na jednakoj intelektualnoj razini kao vršnjaci iz njegova razreda zahtijevaju sljedeće:

- Specijalizirane metode identifikacije koje razmatraju moguću izvrsnost.
- Obogaćene/napredne obrazovne mogućnosti koje razvijaju djetetove interese, darove i talente, a istovremeno zadovoljavaju djetetove potrebe za učenjem.
- Simultane potpore koje osiguravaju djetetov akademski uspjeh i socijalno-emocionalnu dobrobit, kao što su smještaj, terapijske intervencije i specijalizirane poduke (Keesey, Highbaugh, 2018).

High leverage practices odnosno HLP su nastavni pristupi koje nastavnici i odgojitelji mogu koristiti u radu s različitom vrstom učenika i sadržaja djece od rane dobi do dvanaeste godine (Brownell i sur., 2020). HLP je nastao u partnerstvu sa CEEDAR⁷ (Suradnja za učinkovit razvoj, odgovornost i reformu nastavnika i odgojitelja) i CEC⁸ (Vijeće za izuzetnu djecu). Potreba za HLP programima nastala je tijekom posljednjeg desetljeća zbog promjena koje su se uvele u obrazovanju djece s posebnim potrebama (High Leverage Practices for Students with disabilities)⁹. Navedeni pristupi pružaju su temelj učinkovite prakse jer pružaju podršku djeci s problemima u ponašanju te provode Zakon o obrazovanju osoba s invaliditetom. Zakon o obrazovanju osoba s invaliditetom jamči da se učenicima s invaliditetom pruža besplatno obrazovanje uz svoje vršnjake ukoliko je to moguće (Brownell i sur., 2020). Navedene prakse sastoje se od 4 komponente:

- a) Suradnja
- b) Procjena
- c) Socijalna/emocionalna/bihevioralna komponenta
- d) Podučavanje

⁷ CEEDAR - Collaboration for Effective Educator Development, Accountability, and Reform Center

⁸ CEC - Council for Exceptional Children

⁹ Preuzeto s: <https://highleveragepractices.org/about-hlps>

Učenje o HLP-u pomaže odgojiteljima i učiteljima da bolje razumiju dvostruko posebnu djecu te da se usredotoče na snagu i talent učenika istovremeno podržavajući njegove teškoće (Keesey, Highbaugh, 2018).

Suradnja je veoma bitna za uspjeh svih učenika, ali naročito u radu s dvostruko posebnom djecom s obzirom na njihove iznimne snage i slabosti. Važno je naglasiti suradnju stručnjaka kako bi se povećao uspjeh učenika. Povećanje uspjeha učenika postiže se kroz učinkovitu organizaciju sastanaka između profesionalaca i obitelji, suradnju s obitelji kako bi se podržala njihova djeca te kako bi im se osigurali potrebne usluge, suradnju između učitelja/odgojitelja i stručnih suradnika. Važno je održavati komunikaciju i partnerske odnose s obitelji jer oni najbolje poznaju svoju djecu (Keesey, Highbaugh, 2018).

Sljedeća komponenta HLP-a je procjena. Vrlo je važna pri specijalnim metodama identifikacije dvostruko posebne djece koja se postiže višestrukom evaluacijom. Važno je okupiti sve sudionike djetetova odgojno-obrazovna procesa te pustiti da informacije neometano kolaju. Svi sudionici moraju razumjeti informacije o djetetu kako bi se učinkovito proveo obrazovni plan (Keesey, Highbaugh, 2018).

Socijalno/emocionalno/bihevioralna komponenta podržava potrebe dvostruko posebne djece. Važno je objasniti zašto se od njih traži da ispune određene zadatke. Velika korist vidljiva je upravo u pohvalama usmjerenim na njihovo učenje i ponašanje. Odgojitelji i učitelji imaju veliku ulogu u poticanju socijalnih vještina jer su dvostruko posebna djeca izložena puno većem riziku od emocionalnih problema. Odgojitelji i učitelji trebaju pružati konstruktivne povratne informacije koje nisu samo usmjerene na pohvale već na trud djeteta (Keesey, Highbaugh, 2018).

Posljednja komponenta je podučavanje koja zapravo obuhvaća sve prethodno navedeno. Podučavanje dvostruko posebne djece može biti izazovno no posebno je važno fokusirati se na individualne karakteristike djeteta. Fokus treba biti stavljen na poticanje učenja i djetetova potencijala te je naglasak na procesu, a ne na rezultatu. Učinkovit nastavni plan treba se usmjeriti na snagu i talent djeteta istovremeno minimizirajući njegovu teškoću (Keesey, Highbaugh, 2018).

5.1 Uloga roditelja

Roditelji imaju veliku ulogu u ohrabrenju i poticanju razvoja samopouzdanja dvostruko posebne djece. Njihov veliki potencijal ostvarit će se jedino ako roditelj podupire njihov

društveni i emocionalni razvoj. Roditelj treba pustiti dijete da se samo nauči nositi sa svojim sposobnostima te da se bori, premda je to često teško i svaki roditelj želi spasiti dijete od neuspjeha. Samopouzdanje raste ako se dijete samo nauči nositi sa svojom teškoćom i frustracijama te će tako odrasti u uspješnu odraslu osobu (Trail, 2006). Roditelji trebaju imati dobar odnos i komunikaciju sa školom kako bi zadovoljili djetetove fizičke, organizacijske i druge potrebe. Prethodno navedeno može uključivati pronalaženje optimalne lokacije sjedala, pronalaženje tihog mjesta za polaganje ispita, korištenje istih organizacijskih strategija u kući i u školi te pomoćna tehnologija koja uvelike pomaže učenicima s lošim rukopisom i nedovoljno razvijenim motoričkim sposobnostima (National Association for gifted children)¹⁰. Roditelji moraju prihvatiti svoje dijete te se usredotočiti na ono što dijete može učiniti, a ne samo na ono što ne može. Roditelj treba pružati podršku i ljubav kako bi dijete stvaralo pozitivnu sliku o sebi te gradilo samopouzdanje. Dvostruko posebna djeca se često ne pronalaze s darovitom djecom, a ni s djecom s teškoćama u razvoju. Roditelj upravo u takvim situacijama može biti od velike pomoći jer može pomoći u pronalaženju vršnjaka, stvaranja prijateljstva, pružanju savjeta kako održavati odnose. Uz gradnju prijateljstva, veliki značaj imaju izvannastavne aktivnosti kroz koje dijete doživljava uspjeh, ostvaruje svoje strasti i gradi samopouzdanje (National Association for gifted children)¹¹. U pružanju podrške i sigurnosti važno je da učitelji/odgojitelji i roditelji imaju skladan odnos. Preporuča se da roditelj aktivno sudjeluje u školskim odborima, da pomaže u aktivnostima te da se poveže s drugim roditeljima. Za roditelja je važno da uvijek pristupa problemima kao prilici za učenje te da taj pozitivan pristup prenosi na dijete. Ako postoji problem s učiteljem u školi, važno je da roditelj najavi sastanak unaprijed te da pažljivo pristupi učitelju. Također, važno je iznositi pozitivne činjenice o učiteljima i nastavi te izraziti spremnost na zajedničko rješavanje problema u bilo kojem trenutku (Trail, 2006). Dom je mjesto za pružanje sigurnosti te izgradnju emocionalnog zdravlja djeteta. U nastavku će biti navedene neke strategije za pružanje emocionalne potpore djetetu kada je kod kuće.

- Uključenost - Iznimno je važno za roditelja odrediti koliko treba biti uključen u djetetove svakodnevne zadatke, pruža li mu dovoljno podrške te pruža li mu pomoć u svladavanju vještina potrebnih za razvoj samostalnosti.
- Postavljanje realnih ciljeva i očekivanja – Roditelj se treba preispitati razumije li svoje dijete te mu pružiti i slobodno vrijeme za nestrukturirane aktivnosti poput spontane i

¹⁰ Preuzeto s: <https://www.nagc.org/supporting-twice-exceptional-students>

¹¹ Preuzeto s: <https://www.nagc.org/supporting-twice-exceptional-students>

slobodne igre. Ako dijete osjeti da ima previše obveza to će stvoriti dodatan stres i frustracije.

- **Komunikacija** – Poticanje djeteta na izražavanje svojih misli i problema. Ako dijete ima problema s izražavanjem i komunikacijom, poželjno je organizirati tjedne obiteljske sastanke ili svaki dan otići u kratku šetnju. Dijete treba razviti povjerenje i sigurnost kroz komunikaciju s roditeljima.
- **Potaknite istraživanje i samoizražavanje** – Pronalaženje kreativnih aktivnosti poput plesa, glume, slikanja, pjevanja koje potiču na izražavanje.
- **Mirna zona unutar obiteljskog doma** – Dijete često nailazi na probleme i izazove izvan kuće. Važno je da ima svoj kutak u kući gdje se može osamiti kada se osjeća tužno. Taj kutak može biti djetetova soba, ali može biti primjerice i mali šator unutar kuće.
- **Odvojiti vrijeme za aktivnosti djetetova interesa** – Roditelji trebaju odvojiti posebno vrijeme za samostalno istraživanje neke teme sa svojim djetetom. Važno je dati do znanja djetetu da roditelj cijeni i njeguje njegove interese.
- **Opažanje** – Roditelj treba pažljivo opažati i dokumentirati situacije koje su kod djeteta izazvale nelagodu. Ako roditelj razumije svoje dijete, može mu pomoći da u takvim trenucima osjeti sigurnost.
- **Dosljednost** – Važno je da roditelji dijele isto mišljenje te da to prenose na dijete. Ako se roditelji ne slažu oko nekih odluka to može rezultirati zbunjujuće na dijete.
- **Biti ogledalo svome djetetu** – Roditelji su djeci najveći uzor te sve nauče od njih promatrajući. Važno je biti dobar model prilikom suočavanja s emocijama jer se to jednako tako prenosi na dijete.
- **Emocionalna pismenost** – Vrlo često dvostruko posebna djeca imaju problema u izražavanju i razumijevanju svojih osjećaja. Roditelj im navedeno može približiti kroz kartice i grafikone (Davidson Institute)¹²

5.2 Uloga odgojitelja/učitelja

Kao što je prethodno već spomenuto, mora postojati dobra komunikacija između roditelja i odgojno-obrazovne ustanove kako bi se zadovoljile djetetove potrebe. Dvostruko posebna djeca se ne bi trebala osjećati kao da se učionica i nastavni plan prilagođava zbog njih. Sve opcije i prilagodbe trebaju biti ponuđene za svu djecu te svima idu u korist. Okruženje u školi treba biti sigurno i poticati poštovanje prema pojedincima i njihovim individualnim

¹² Preuzeto s: <https://www.davidsongifted.org/prospective-families/gifted-traits-and-characteristics/>

karakteristikama kako ne bi došlo do vršnjačkog nasilja (National Association for gifted children)¹³. Suradnja u planiranju individualiziranog obrazovnog plana treba biti prioritet u svakoj odgojnoj ustanovi. U radu s dvostruko posebnom djecom trebaju sudjelovati dva stručnjaka ili učitelja od kojih je jedan stručnjak za područje darovitosti, a drugi za područje djetetove teškoće u razvoju. Obitelj i vrtić odnosno kasnije škola trebaju surađivati te imati konstantnu komunikaciju. Predlažu se sastanci kada god je to potrebno, može biti i do dva put tjedno (Josephson i sur., 2018). U nastanku individualiziranog programa sudjeluju učitelj za darovitost, defektolog, nastavnik primarnog obrazovanja i djetetova obitelj odnosno roditelji. Slijede pitanja kojima svaki sudionik ovog odgojnog procesa može poboljšati svoj rad.

Stručnjak u radu s darovitima provodi svoj dio programa temeljen na pitanjima: „Jesu li učenikove jake strane dovedene do maksimuma?“, „Je li djetetu dosadno?“, „Kako u učenje implementirati više razine razmišljanja?“

Defektolog provodi svoj dio programa kroz pitanja: „Jesu li djetetove potrebe dovoljno podržane?“, „Jesu li ciljevi prikladni i ostvarivi?“

Učitelj primarnog obrazovanja provodi svoj dio program te ga unaprjeđuje postavljajući pitanja: „Je li opća učionica primjereno okruženje za učenika?“, „Kakvi su učenikovi odnosi s kolegama u razredu?“, „Je li ovo primjerena strategija poučavanja?“

Obitelj odnosno roditelji su važan dio ovog procesa te se trebaju baviti pitanjima: „Kako obitelj može njegovati učenikov socijalni i emocionalni razvoj nakon školskog dana?“, „Postoje li trenuci u obitelji koji utječu na djetetovo učenje?“ (Josephson i sur., 2018).

Odgojitelji/učitelji trebaju potaknuti djecu da budu svjesna svojih visokih sposobnosti i ograničenja kako bi se bolje snašla i pripremila za vlastitu budućnost. Također, odgojitelji odnosno učitelji moraju težiti tome da ojačaju djetetove akademske sposobnosti, ali istovremeno zadovoljavati djetetove socijalne i emocionalne potrebe. Pružanje podrške koja je usmjerena na cijelo dijete omogućava djetetu da postigne svoj puni potencijal (King, 2005).

¹³ Preuzeto s: <https://www.nagc.org/supporting-twice-exceptional-students>

6. ULOGA I ODGOVORNOSTI ODGOJNO-OBRAZOVNE USTANOVE

Škole i vrtići bi trebale biti mjesta gdje se djetetu pruža i omogućuje cjelovit razvoj te zadovoljavanje njegovih specifičnih odgojnih i obrazovnih potreba. Nažalost u svijetu postoje samo nekoliko tipova programa za dvostruko posebnu djecu. Odgovornost odgojno-obrazovnih institucija je pružiti i osigurati raznovrsnu podršku dvostruko posebnoj djeci (Gallagher, 2006). Svi sudionici odgojno-obrazovnog procesa imaju ulogu i odgovornost prepoznavanja dvostruko posebne djece te njihovih potreba. Ako djeca ostaju neprepoznata ili im se pruži neadekvatan program često podcjenjuju svoje sposobnosti te ne žele nastavljati daljnje visoko školovanje, podcjenjuju svoje sposobnosti te kasnije imaju probleme prilikom zapošljavanja, dobivaju „etikete“ zbog niskog akademskog uspjeha i slabih ocjena. Njihov neotkriven i neostvaren potencijal može imati velike negativne posljedice za društvo jer će možda netko od tih pojedinaca otkriti lijek za bolest koji nikad nije otkriven, napisati odličan roman ili revolucionarnu teoriju (Gallagher, 2006).

6.1 Osoblje odgojno-obrazovne ustanove

Školskom i vrtićkom osoblju treba biti omogućeno aktivno sudjelovanje u profesionalnom razvoju kako bi se podigla svijest o postojanju dvostruko posebne djece i o njihovim potrebama. Aktivnosti i sadržaj profesionalnog razvoja mora se usmjeriti na definiranje dvostruko posebne djece, proces identifikacije i na osiguravanje programa za takvu djecu u učionicama. Također, vrlo korisna bi bila i edukacija o strategijama učenja te o planiranju prostora u radu s djecom. Kako bi se provodio kvalitetan nastavni plan, važno je osigurati vrijeme za komunikaciju između svih djelatnika odgojno obrazovne ustanove (Gallagher, 2006). Školski savjetnici također mogu pružati djeci izravnu podršku kroz razgovor i savjetovanje te neizravnu podršku tako da zagovaraju potrebe dvostruko posebne djece i sudjeluju u dogovoru s roditeljima (McEachern & Bornot, 2001 prema Gallagher, 2006). Njihova uloga je važna jer mogu djeci pružiti psihološku pomoć te poticati razvoj pozitivne slike o sebi. U procesu identifikacije često najveću ulogu imaju školski/vrtićki psiholozi. Psihologe treba osposobiti i educirati o nijansama u identifikaciji dvostruko posebnih pojedinaca. Ostali stručnjaci mogu organizirati terapije te grupe za podršku i razgovor (Gallagher, 2006). Slijedi nekoliko korisnih smjernica za podršku i razumijevanje dvostruko posebne djece u odgojno-obrazovnim ustanovama:

- Prikupljanje informacija o djetetovim jakim i slabim stranama koristeći formalne i informalne metode kako bi se omogućilo bolje razumijevanje djeteta.
- Razvijanje i provedba individualiziranih programa za dvostruko posebnu djecu te također stručno usavršavanje školskog ili vrtičkog osoblja u radu sa skupinom djece.
- Suradnja unutar i izvan odgojno-obrazovne ustanove radi poboljšanja odgojno-obrazovne prakse.
- Istraživanje mogućnosti za zadovoljavanje djetetovih individualnih potreba primjerice kroz izvannastavne aktivnosti (Gallagher, 2006).

7. NAČINI I STRATEGIJE UČENJA

Učenje je proces stjecanja znanja i iskustva koji je pod utjecajem obrazovanja, ali i samoaktivnosti svakog čovjeka (Selimović, 2011). Vrtić i kasnije škola treba omogućiti djetetu da se ono samo percipira kao jedinka koja voli i želi učiti što je i temelj koncepta cjeloživotnog obrazovanja (NKRPOO, 2015). Dvostruko posebna djeca imaju sposobnost razumijevanja složenih problema, ali često nisu u stanju savladati osnovne vještine. Takva nedosljednost u djece često uzrokuje ljutnju i frustraciju te se ona povećava ako učitelji to vide kao lijenost. Takve situacije negativno utječu na njihovo postignuće te nerijetko izbjegavaju akademske obaveze i zadatke kako ne bi doživjeli neuspjeh (Neumeister i sur., 2013). Glavni cilj obrazovanja je pružiti djeci priliku da izgrade svoja znanja, vještine i stavove kako bi postali uspješni te doprinijeli društvu. Potrebe dvostruko posebne djece mogu se zadovoljiti individualiziranim pristupom i odgovarajućom identifikacijom. Obrazovanje dvostruko posebne djece mora uključivati strategije za:

- Poticanje djetetovih snaga i interesa
- Poticanje njihovog društvenog života i razvoja
- Poboljšanje njihove sposobnosti da se nose s dvostrukim potrebama
- Identifikaciju nedostataka u učenju
- Podržavanje razvoja kompenzacijskih strategija (Reis & McCoach, 2000, and Smutny, 2001. prema Bracamonte, 2010).

6.1 Strategije u učenju dvostruko posebne djece

Stručnjaci su predložili nekoliko korisnih strategija u obrazovanju dvostruko posebne djece. Važno je naglasiti da nije svaka strategija primjerena svakom djetetu. Strategije se trebaju prilagoditi jedinstvenim potrebama djece (Amran, Majid, 2019). Strategije uključuju sljedeće:

1. Učenje usmjereno na djetetove jake strane

Poticajno i uzbudljivo okruženje je mjesto na kojem se kod dvostruko posebne djece prvo prepoznaje darovitost i zanemaruje teškoća. Poučavanje temeljeno na snazi je jedno od najučinkovitijih strategija jer se stavlja naglasak na razvoj talenta odnosno na djetetove jake strane (Bracamonte, 2010). Učitelji odnosno odgojitelji trebaju djetetu pružiti slobodu da na

više načina odgovori na sadržaj (Josephson i sur., 2018). Učenici će biti puno motiviraniji i prije prihvatiti akademske izazove ako se nastava temelji na području njihova interesa. Pružanje slobode u izboru sadržaja i stila učenja, smanjit će djetetove frustracije i povećati motivaciju. Istovremeno, odgojitelji i učitelji trebaju biti oprezni u odabiru zadataka za dvostruko posebnu djecu. Mora biti primjereno, dovoljno visoka razina zadatka kako bi se potrudili ostvariti rješenje, ali istovremeno ne previše visoko kako ne bi došlo do frustracije i demotivacije (Bracamonte, 2010).

2. Rješavanje društvenih i emocionalnih potreba

Dvostruko posebna djeca trebaju ugodnu okolinu koja podržava razvoj njihovih potencijala. Učitelji odnosno odgojitelji trebaju cijeniti individualne razlike i stilove učenja, biti spremni da interes učenika oblikuje njihovu nastavu, u nastavu uključiti aktivnosti za razne vrste inteligencije, ocjenjivati u skladu sa sposobnostima te ocijeniti izvrsnost individualno (Bracamonte, 2010).

3. Uključivanje savjetodavne podrške

Perfekcionizam je jedna od karakteristika koje posjeduju darovita djeca te može biti pozitivan i motivirajući ako je umjeren. Dvostruko posebna djeca su često samokritična što dovodi do disfunkcionalnog oblika perfekcionizma. Vrlo je važno takvoj djeci pružati grupnu ili individualnu podršku. Grupna podrška može pomoći u djetetovoj spoznaji da ono nije samo te da postoje druga djeca sa sličnim iskustvima dok je za neke posebne situacije bolja individualna podrška (Bracamonte, 2010).

4. Pružanje organizacijskih smjernica i mogućnosti podučavanja jedan na jedan

Dvostruko posebni pojedinci često imaju problema s organizacijskim vještinama, upravljanjem vremena te s vještinama učenja. Predlaže se učenje kroz projekte jer pruža djeci mogućnosti da uspostave stjecanje prethodno navedenih vještina (Bracamonte, 2010). Suradničko učenje pozitivno pridonosi procesu konstruiranja dječjeg znanja te potiče prijateljske i pozitivne odnose među djecom (Peko i sur., 2006). Suradničko učenje podrazumijeva prilagodbu u kojem djeca zadovoljavaju svoje potrebe, ali i uvažavaju potrebe drugih. Upravo takav način učenja u aktivnostima potiče djecu na međusobnu komunikaciju, potiče razvoj socijalizacije i empatije (Buljubašić – Kuzmanović, 2009). Jedan od najboljih načina dubinskog i suradničkog učenja je projekt.

5. Integracija tehnologije

Važno je integrirati tehnologiju kao podršku dvostruko posebnoj djeci u učenju. Oni često imaju poteškoće u osnovnim računanjima, pisanju i slično dok su istovremeno njihove ideje vrlo apstraktne. Tehnologija im pomaže u jednostavnim naizgled banalnim problemima kako bi mogli izraziti svoja mišljenja i zadovoljiti svoje intelektualne potrebe (Bracamonte, 2010). Asistivna tehnologija danas je od iznimne koristi u svakodnevnom životu osoba s invaliditetom te uvelike poboljšava učenje (Amran, Majid, 2019).

ZAKLJUČAK

Dvostruko posebna djeca uz darovitost često imaju jednu ili više teškoća u razvoju kao što su ADHD/ADD, poremećaj iz autističnog spektra te poremećaj učenja. Sam proces identifikacije darovite djece je iznimno zahtjevan i složen te je još kompleksniji kada je darovitost u kombinaciji s teškoćom u razvoju (Arky, 2022). U procesu identifikacije sudjeluju roditelji, odgojitelji/učitelji, psiholozi i drugi stručni suradnici te je potrebno znati prepoznati nijanse između djece jer je navedeno ključno za razumijevanje i postavljanje dijagnoza (Morrison, Riza, 2007). Dvostruko posebna djeca imaju potencijal za iznimna postignuća no važno je naglasiti potrebu za individualiziranim pristupom i strategijama učenja u odgoju i obrazovanju. Posebnu pozornost moraju obratiti svi sudionici odgojno-obrazovnog procesa te se kvalitetno educirati kako ne bi došlo do pogrešnih procjena i pristupa u radu. Važno je osigurati sigurno i poticajno okruženje te njegovati njihovu darovitost no istovremeno obratiti pozornost na slabe strane koje ih koče. Svako dijete je individua s karakterističnim potrebama te se od stručnjaka očekuje da pronađu odgovarajuće strategije učenja te stvore ugodno i poticajno okruženje za učenje. Nitko ne poznaje svoje dijete dobro kao roditelj stoga roditelji i osoblje odgojno-obrazovne ustanove trebaju imati partnerski odnos pun razumijevanja u cilju dobrobiti djeteta. Ovim radom želim naglasiti važnost cjeloživotnog obrazovanja i edukacije odgojno obrazovnih djelatnika te svih sudionika odgojno-obrazovnog procesa kako bi mogli pratiti i procjenjivati dječji razvoj te pružati kvalitetnu podršku i pomoć ukoliko je potrebno.

Navedeni rad temelji se ponajviše na stranim izvorima i istraživanjima koji znatno više obraćaju pozornost na takvu djecu. Strani izvori pišu o dvostruko posebnoj djeci već od osamdesetih godina prošlog stoljeća dok se u Republici Hrvatskoj ne može pronaći gotovo niti jedan rad ove tematike. Premda se može čuti da neki izvannastavni programi za dvostruko posebnu djecu postoje u Hrvatskoj no o njima se ne govori i ne piše. U našem obrazovnom kontekstu govori se o darovitoj djeci i djeci s teškoćama u razvoju kao o dvije potpuno različite skupine te svako dijete dobije samo „jednu etiketu“ ili je darovito ili ima teškoću u razvoju. Trebalo bi se puno više govoriti o dvostruko posebnoj djeci jer se svaki nastavnik/odgojitelj i svatko tko radi s djecom za vrijeme svoga života i rada susreo s takvim djetetom samo ga vjerojatno nije znao prepoznati te mu pružiti kvalitetnu podršku.

LITERATURA

Knjige:

1. Bouillet, D. (2019). *Inkluzivno obrazovanje*. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Učiteljski fakultet
2. Webb, J. T., Amend, E. R., Webb, N. E., Beljan, P., Olenchak, F. R. (2010). *Pogrešne i dvojne dijagnoze darovite djece i odraslih*. Zagreb: Veble commerce

Mrežno dostupni radovi:

3. Amran, A.H., Majid, R.A. (2019). Learning Strategies for Twice-Exceptional Students, *International Journal of Special Education*, 33(4), 954-976
4. Arky, B. (2022). *Twice-Exceptional Kids: Both Gifted and Challenged Child Mind Institute*. Pribavljeno 08.05.2022. s: <https://childmind.org/article/twice-exceptional-kids-both-gifted-and-challenged/>
5. Baldwin, L., Omdal, S.N., Pereles, D. (2015). Beyond Stereotypes: Understanding, Recognizing, and Working With Twice-Exceptional Learners, *Teaching Exceptional Children*, 47(4), 216-225
6. Bianco, M., Leech, N., L. (2010). Twice-Exceptional Learners: Effects of Teacher Preparation and Disability Labels on Gifted Referrals, *Teacher Education and Special Education*, 33(4), 319-334
7. Bracamonte, M. (2010). *Twice Exceptional Students: Who They Are and What They Need*, Davidson Institute Pribavljeno 08.05. s <https://www.davidsongifted.org/gifted-blog/2e-students-who-they-are-and-what-they-need/>
8. Brain Balance, Identifying Twice Exceptional Children. Pribavljeno 08.05.2022. s : <https://www.brainbalancecenters.com/blog/identifying-twice-exceptional-children>
9. Brownell, M.T., Ciullo, S., Kennedy, J.M. (2020). Teaching Students with Disabilities—and All Students Who Need a Learning Boost, *A Union of Professionals*. Pribavljeno 08.05.2022. s: https://www.aft.org/ae/winter2020-2021/brownell_ciullo_kennedy
10. Buljubašić Kuzmanović, V. (2009). Kooperativno učenje kao indikator kvalitete odgoja i obrazovanja, *Life and school : journal for the theory and practice of education = Leben und schule*, LV(21), 50-57
11. Chamberlin, S.A., Buchanan, M., Vercimak, D., (2007). Serving Twice-Exceptional Preschoolers: Blending Gifted Education and Early Childhood Special Education

- Practices in Assessment and Program Planning, *Journal for the Education of the Gifted*. 30(3), 372–394.
12. Davidson Institute, 2021., Twice Exceptional: Definition, Characteristics & Identification. Pribavljeno 20.04.2022. s: <https://www.davidsongifted.org/gifted-blog/twice-exceptional-definition-characteristics-identification/>
 13. Davidson Institute, Gifted Traits and Characteristics. Pribavljeno 08.05.2022. s: <https://www.davidsongifted.org/prospective-families/gifted-traits-and-characteristics/>
 14. Gallagher, J (2006). *The Twice-Exceptional Dilemma*. Washington, DC: National Education Association.
 15. Hamzić U., Bećirović S. (2021). Twice-Exceptional, Half-Noticed: The Recognition Issues of Gifted Students with Learning Disabilities, *MAP Social Sciences*, 1(1), 13-22.
 16. Karnes, F. A., Shaunessy, A., & Bisland, A. (2004). Gifted students with disabilities are we finding them? *Gifted Child Today*, 27(4), 16-22
 17. Keesey, S., Highbaugh, K., (2018) "Using High-Leverage Practices to Support Twice Exceptional Learners," *Kentucky Teacher Education Journal: The Journal of the Teacher Education Division of the Kentucky Council for Exceptional Children*, 5(1), Article 5.
 18. King, E.W. (2005). Addressing the Social and Emotional Needs of Twice-Exceptional Students, *Teaching exceptional children*, 38(1), 16-20
 19. Koren, I. (1989): *Kako prepoznati i identificirati nadarenog učenika*. Zagreb: Školske novine.
 20. Lenček, M. (2010). Prijedlog smjernica za izjednačavanje mogućnosti studiranja osoba s disleksijom, Pribavljeno 20.04.2022. s <http://hud.hr/zakoni-i-propisi/>.
 21. Malnar, A., Punčikar, S., Štefanec, A., (2012). Poticajno okruženje: izazov za suradnju i istraživanje djece i odraslih, *Dijete, vrtić, obitelj*. 18(70), 4-7. Pribavljeno 03.05.2022. s: <https://hrcak.srce.hr/123762>
 22. Morrison, F.W., Rizza, M.G., (2007). Creating a Toolkit for Identifying Twice-Exceptional Students, *Journal for the Education of the gifted*. 31(1), 57-76
 23. Nacionalni kurikulum za rani i predškolski odgoj i obrazovanje (2015). Pribavljeno 20.04.2022. s: <https://mzo.gov.hr/UserDocsImages//dokumenti/Obrazovanje/Predskolski/Nacionalni%20kurikulum%20za%20rani%20i%20predskolski%20odgoj%20i%20obrazovanje%20NN%2005-2015.pdf>

24. National association for gifted children, *Supporting Twice-Exceptional Students*.
Pribavljeno 23.04.2022. s: <https://www.nagc.org/supporting-twice-exceptional-students>
25. Neihart, M. (2000). Gifted Children With Asperger's Syndrome, *Gifted Child Quarterly*, 44(4), 222-230
26. Nielsen, M. E., Higgins, L. D., (2005). The Eye of the Storm: Services and Programs for Twice-Exceptional Learners, *Teaching exceptional children*, 38(1), 8-15
27. Neumeister, S.K., Ysesel, N., Burney, H.V., (2013). The Influence of Primary Caregivers in Fostering Success in Twice-Exceptional Children, *Gifted Child Quarterly*, 57(4), 263-274
28. Okvir za poticanje iskustava učenja i vrednovanje postignuća darovite djece i učenika, (2016). Dostupno na: <https://mzo.gov.hr/UserDocsImages/dokumenti/Obrazovanje/NacionalniKurikulum/Okviri/Okvir%20za%20poticanje%20iskustava%20u%C4%8Denja%20i%20vrednovanje%20postignu%C4%87a%20darovite%20djece%20i%20u%C4%8Denika.pdf> (23.04.2022.)
29. Peko, A., Sablić, M. i Livazović, G. (2006). Suradniko učenje u mlađoj školskoj dobi. *Život i škola*, LII(15-16), 17-27.
30. Reis, S. M., Baum, S. M., & Burke, E. (2014). An operational definition of twice-exceptional learners: Implications and applications. *Gifted Child Quarterly*, 58(3), 217-230
31. Selimović, H. (2011). Učenje djece predškolske dobi. *Metodički obzori*, 6(11), 145-160
32. Trail, B. (2006). Parenting twice-exceptional children through frustration to success. *Parenting for High Potential*, 1(3), 26-30
33. Winebrenner, S. (2003). Teaching Strategies for Twice-Exceptional Students, *Intervention in school and clinic*. 28(3), 131-137